

2016

У череві синього кита

Найважче пояснити — і самій собі теж — чому раптом він? Звідки взялася моя історія про нього? Хто ми одне одному?

Відповідаю: ніхто.

Ми ніколи не зустрічалися (наша зустріч була фізично неможливою), ми не родичі, ми не земляки, ми навіть не однієї національності. Він поляк, я українка. Він мудрець, філософ у політиці, поет в історії, я ж — людина без особливої професії, маніпулятор словами й ідеями, можу писати, можу мовчати. Ми настільки різні і чужі одне одному, що ніяка розповідь не змогла би поєднати нас в одне ціле, якби не моя ірраціональна впертість.

Я збрала три точки перетину наших життів: дві у просторі й одну в часі. Все, що могла, більше просто немає. Ось перша: якось він провів кілька днів у моєму рідному місті. Саме закінчилася війна. Він був посланником Української держави, мав там важливу зустріч. Натомість я провела кілька годин у його рідному селі. Навмисно туди їхала. Сільський чоловік зі старомодними вусами на ім'я Петро, який тепер доглядає його родинний маєток, радо все показав, але й запитав:

— А ви йому хто? Чого цікавитесь? Для звичайного відвідувача музею ви занадто багато знаєте.

Я відповіла, що цікавлюся просто так, важко пояснити. Петро кивнув головою, що зрозумів. Потис мені своєю мозолястою зашкарублою долонею руку. Я не зізналася, що є ще одна річ, яка нас об'єднує, дивний збіг, який я помітила зовсім недавно і який плекаю, наче останнє виправдання своїй одержимості. Наші життя один раз перетнулися й у часі. Ми народилися в один день, обоє — 17 квітня. Тільки він рівно на сто років раніше.

Тепер я часто думаю про час і кажу всім, що лише з часом надходить відчуття часу. Що далі в час, то він зриміший. Що довше живеш, то його більше. І всі інші часи, ті, в яких я не жила, але про які знаю, що вони були, обростають крупинку свого особистого часу, нашаровуються, накипають. Тому здається, ніби я прожила безкінечно багато і вже незабаром має настати кінець.

Кінець справді настав, він прийшов до мене у формі «серця в горлі». Так я почала називати несподівані напади паніки. Коли робиться дуже, дуже страшно, а серце — центральний орган мого тіла — раптом гримить і підступає до горла, загрожуючи вистрибнути на підлогу. Я намагалась описувати свої приступи словами, вони — моя армія, я ж літератор, але слова розлізалися, ніби їх хтось варив, помішуючи дерев'яною ложкою. Слова більше нічого не означали. Кінець, який я переживала, кінець усіх часів у мені, не міг бути описаний старим способом. Потрібні були нові слова, нова правда, і їх пошук захопив увесь мій розум.

Впродовж своєї попередньої «літературної кар'єри» — а це шість невеличких книжечок — я завжди працювала на комп'ютері. Від руки я ніколи не писала і писати не вмію, а коли треба, то виводжу каракулі і роблю від незвички купу

помилку. Компютер натомість — мій ткацький інструмент. Раніше мені здавалося, що я пишу на ньому так, ніби тчу килим, і плетиво тексту хотілося зробити якомога барвистішим. Тепер процес писання більше нагадує гру на фортепіано. Я музикую. Тисну на клавіші віртуозно, ритмічно нахиляю корпус тіла вперед, пальці завмирають в повітрі, коли мені потрібна пауза, а потім слухняно спадають вниз на клавіатуру, примушуючи звучати потрібні літери. Раніше я ткала барвисту життєву дорожку, тепер пишу невблаганну музику кінця. Реквієм самій собі. Це не означає, що я вже завтра помру, зовсім ні. Переживши і прийнявши власний кінець, можна жити ще як завгодно довго.

«Серце в горлі» бувало таким нестерпним, особливо перші рази, що я викинулася би з вікна, якби в той момент могла рухатися. Аритмія, біль у грудях і скронях, брак повітря, запаморочення, нудота. Втім, справді нестерпними були не фізичні страждання, а викривлення реальності, нове її сприйняття, ніби з протилежного боку, тамтого, звідки вже не повертаються. Це був увесь жах смерті, як про неї думають живі. Одночасно я переживала втрату (чи споконвічну відсутність?) найменшого сенсу, основоположного, того, з якого все починається. Питання «навіщо?» затьмарило всі решта. Не було важливо, хто я, а було важливо, навіщо. Не мало значення, коли і як, а мало значення, чому.

І ось в одну таку мить, страждаючи від глибинної марноти, я раптом почала думати про час як про те, що об'єднує безкінечну вервицю безглузвих подій, а також про те, що лише в послідовності цих подій сенс і є і що не Бог, не любов, не краса, не велич розуму визначають цей світ, а тільки час, плин часу і мелькотіння людського життя в ньому.

Людське життя — його корм. Час поглинає все живе мільйонами тонн, як гігантський синій кит мікроскопічний планктон, перемелює і пережовує до однорідної маси, так що одне

життя безслідно зникає, даючи шанс іншому, наступному в черзі. Проте не зникнення щеміло мені найбільше, а саме безслідність. Я подумала, що вже сама однією ногою там, в тотальному забутті. Процес мого неминучого зникнення розпочався в хвилину мого народження. І що довше я живу, то більше щезаю. Щезають мої почуття й емоції, мій біль і моя радість, щезають місця, які я бачила, і люди, з якими зустрічалася. Щезають мої спогади, мої думки. Щезає моє розуміння світу. Щезає моє тіло, кожного дня дедалі більше. Світ в мені і навколо мене безслідно щезає, і я нічого не можу зробити, щоб його вберегти.

Тоді я взялася у великих кількостях читати старі газети. На запылюжених шпальтах одноденок найбільше відчувається крихкість всього живого перед всемогутністю часу. Ось воно ще було важливим, заголовки рясніли мріями і страхами цілих народів, велися дискусії, вибухали скандали, друкувалися спростування, аптеки, книгарні і туристичні компанії вміщували свої оголошення, хтось збирав пожертви на скалічених у війні земляків, хтось анонсував літературний вечір, на останній шпальті завжди один-два посередні віршики на патріотичні теми, для душі, аж раптом гульк — і цей клекотливий час теперішнього став минулим, паща синього кита вже відкрита і починає засмоктувати, редактор із сумом повідомляє, що через брак фінансування газета припиняє вихід, «але не назавжди!». І більше жодного номера. Кінець. Час переміг. Синій кит поплив далі.

Так було з першою українською газетою «Діло», яка виходила від 1880 до 1939 року у Львові. 1939-й став роком завершення багатовікової історії цього міста: вступ Червоної Армії розпочав його нову — радянську — епоху, особливою пристрастю якої було вбивство минулого і заборона на пам'ять.

Так було з другою великою українською газетою «Рада», яка виходила щоденно у 1906–1914 роках у Києві. Видавець

Євген Чикаленко мусив докластати чималі суми з власної кишені, щоб газета продовжувала існування, бо її ніхто не передплачував. Перша світова війна в радикальний спосіб вирішила цю проблему, і Євген Чикаленко зітхнув з полегшенням, бо самому йому закрити газету не дозволило б сумління. Він казав, що газета — як прапор: майорить, значить, Україна ще є.

Але зовсім інакша доля газети «Свобода», яку українська громада Америки почала видавати у Нью-Йорку ще у 1893 році й видає дотепер. Ця газета зробилася моєю улюбленою не тому, що була найкращою, а тому, що все бачила і нічого не забула. Сто двадцять безперервних років. Шість поколінь людей, об'єднаних однією хронологією. Убивство Франца Фердинанда в Сараєві й падіння Радянського Союзу, пожежа в Гусятині 1893 року і болехівський різник Антон, який у 1934-му відтяв сокирою голову рідній матері. Або, наприклад, 20 червня 1931 року: в Чикаго заарештовано гангстера Аль Капоне. Якусь мить я роздумувала над цією інформацією, намагаючись уявити, що в тому самому році діялося в іншій частині світу, у селах моїх бабів і дідів, приміром, але на гадку спало лише, що тамтешні жінки не носили спідньої білизни, бо просто її не мали, і регулярно, коли припікало, мусили сидіти вдома, щоб ніхто не бачив, як по їхніх литках стікає ритуальна кров.

Вже пізніше мою увагу привернули великі чорні заголовні літери з передової, які сумлінний читач не мав права проміняти на арешт чиказького гангстера. Всього три налитих чорною друкарською фарбою слова. Їх неможливо було не побачити. По спині війнуло моторошним холодком. Я перечитувала заголовки знову і знову, аж доки перестала будь-що відчувати. Знову і знову:

УМЕР В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Тоді я не знала, хто він і чому помер. Але для когось смерть цього чоловіка мала неабияке значення, якщо «Свобода» повідомляла про неї на першій шпальті, нехтуючи долею Аль Капоне і його нью-йоркського колеги Артура Шульца, якого теж на днях вкинули до буцегарні. Повідомлення про те, що російський письменник Максим Горький був прийнятий до лав комуністичної партії, так само не переважило оповіщення про смерть за важливістю, як і самогубство дружини рабина у Вільні, причиною якого, судячи з усього, послужив «нервовий розстрій». У цьому номері «Свободи» ніщо не було важливішим за смерть В'ячеслава Липинського. На відміну від нещасної дружини рабина, імені якої взагалі не повідомлялося, ім'я Липинського не потребувало пояснень, інакше про нього не писали б у тому рядку, що його зазвичай присвячують якимсь світовим катастрофам, як-от нищівному землетрусові у Сан-Франциско 1906-го.

Я прочитала некролог під чорним рядком. Видатний історик і видатний політик. Наказав після смерті проколоти собі серце, бо боявся бути закопаним живцем. Прокол серця виконали в австрійському санаторії Вінервальд, тому самому, де кілька років раніше безуспішно лікувався маловідомий письменник Франц Кафка. Свідками процедури стали молода донька Липинського Єва і його брат Станіслав.

У той самий час, у червні 31-го, моєму дідові якраз виповнилося п'ять років. Його мама, не маючи коней, сама впрягалася в плуг, щоб виорати гектар землі, а замість підпису ставила хрестик. Україна, а точніше, Східна Галичина, їхня батьківщина, тоді ще була частиною Польщі.

Моя інша бабця теж уже жила. Її мама мала найкращий голос в околиці, але ним мало хто встиг насолодитися, бо жінка померла відразу після пологів. Удівець, колись заможний хлібороб, залишив доньку на східцях дитячого будинку, а сам